

A nemzetközi közönség jelenléte kivételes alkalmat nyújtott a színművészeknek, hogy nyilvános főpróbát tartsanak, és megfigyeljék a közönség reakcióit. Ezen kívül azt is ellenőrizték, hogy a darab, amit körben ülő közönségnek rendeztek, minden oldalról élvezhető-e, és hogy eljutnak-e a gesztusok, az üzenetek mindenkihez. Lagarce darabját minimális kellékkel, viszonylag üres térben adták elő, a rendező, saját bevallása szerint egy olyan színházat akart létrehozni, amely lényegét a szövegben találja meg. Ehhez Lagarce szövege kiválóan megfelel erőteljességével, különös, elbeszélő jellegű stílusával.

A nemzetközi alkotótábornak véleményem szerint két fő érdeme volt. Az egyik az volt, hogy művészvezetőink valamennyi műhelyben megéreztek, hogyan keletkezik egy alkotás, és hogy ezt az állapotot mindenki képes megtapasztalni, amint önmagára figyel. Gazdagodtunk, mert megmerítkeztünk egy figyelemmel és ingerekkel teli világban, s én azt remélem, hogy ezt a beállítottságot meg is őrizzük. Később azután magunkban újra felidézhetjük, s gazdagíthatjuk vele önismeretünket. A másik fő érdeme pedig az volt, hogy megtapasztalhattuk, hogyan egyesülhetnek a művészetben a különböző kultúrák, hogyan tehetik a különböző nézőpontok színessé az alkotást. A kreatív megközelítés alapján megtanultuk, hogy több oldalról értékeljük egymás kultúráját. Az itt szövődő barátságok pedig személyes élményekkel, gondolatok átadásával hozták közelebb egymáshoz a különböző kultúrákat. Ebben a kölcsönösségben különleges élmény volt az is, amikor láttuk a másik arcán a felismerést, hogy nemcsak saját kultúránkat ismerjük, de bizonyos fokig járatosak vagyunk az övében is.



Hogyan hat a színházi nevelés a demokratikus attitűdökre?

egy négyszáz gyerekre kiterjedő hatásvizsgálat ismertetése¹⁷

Németh Vilmos¹⁸ – Cziboly Ádám¹⁹

Bevezető

„(...) Ha azonban azt kérnénk ezektől a szakemberektől, hogy tapasztalataikat támasszák alá tudományosan megalapozott és bizonyított eredményekkel, ezt nem tudnák megtenni, ugyanis ilyen vizsgálatokat mindeddig (nemcsak nálunk, de az egész világon is) keveset végeztek. Ez a dramatikus nevelésnek természetesen nem hibája, inkább pótlendő hiányossága. László János pszichológus egy amerikai vizsgálat ismertetésében így fogalmaz erről a gondról: 'A különböző szerzők a kreatív drámajátéknak az olvasási készség fejlesztésétől a személyiségfejlesztő hatásig sokféle pozitív pedagógiai hatásáról számolnak be. Ezek a beszámolók elsősorban alkalmi megfigyeléseken és esettanulmányokon alapulnak. Az a körülmény, hogy a kreatív drámajáték úttörői nem támasztották alá megállapításaikat rendszeresen végzett felmérésekkel és hatáselemzésekkel, természetesen nem jelenti azt, hogy megállapításaik hibásak. Az ilyen megfigyelések igen gyakran az empirikus ellenőrzés legkiválóbb kiindulópontjait nyújtják.' Ha azt szeretnénk, hogy a dramatikus játékok elterjedjenek iskoláinkban, akkor a közeljövő egyik feladata ezen a téren éppen az lenne, hogy megteremtődjenek az ilyen vizsgálatok feltételei, kidolgozásra kerüljenek módszerei.”²⁰

Ez az idézet tizenkét éve látott napvilágot. Ennek ellenére a drámapedagógia terén mindeddig nem került sor olyan hatásvizsgálatra, amely nem megfigyelésekre, egyedi leírásokra és szubjektív benyomásokra alapozna, hanem tudományos pontossággal próbálná vizsgálni a módszer hatékonyságát. Nem csak a magyar, hanem a nemzetközi drámapedagógiai szakma is hiányt szenved ezen a téren. Az elmúlt évadban elindult – tudomásunk szerint – az első ilyen vizsgálat Magyarországon, melynek eredményeit szeretnénk a tágabb szakmai közösséggel megosztani. Jelen írás ennek a vizsgálatnak az összefoglalója, és e rendszeres vizsgálá-

¹⁷ A szerzők ezúton is szeretnének köszönetet mondani Szauder Eriknek, Rózsa Sándornak, Valcsicsák Zoltánnak, Juszcák Zsuzsánának, Csordás Anettnek, Glausius Lászlónak, Bonecsuk Mónikának, a Káva Kulturális Műhely munkatársainak, a vizsgálatban részt vevő iskolák igazgatóinak, az osztályok tanárainak és legfőképpen tanulóinak a vizsgálat során nyújtott jelentős segítségükért.

¹⁸ A szerző pszichológus, a X. Kerületi Nevelési Tanácsadó munkatársa. E-mail: vilmos.nemeth@vnet.hu

¹⁹ A szerző pszichológus, a Káva Kulturális Műhely kulturális menedzsere. E-mail: cziboly.adam@kavaszhaz.hu

²⁰ Marunák, F: Mi is az a drámapedagógia? DPM 1991/1-2.

lati vonulat beindítására tesz kísérletet. Milyen előnyünk származhat abból, ha a módszer hatékonyságát sikerül objektív mérésekkel is bizonyítani? Egyrészt számos területen csak az ilyen adatokat veszik komolyan (csak néhány ezek közül: a tudományos világban, a gazdasági szférában, vagy nemzetközi döntéshozó szervezetekben, mint pl. az EU hivatalaiban). Másrészt, végre nem csak „sejtés, megérzés” lesz az, hogy haszna van az ilyen tevékenységnek, hanem ezt a magunk és mások számára is bizonyítani tudjuk. Harmadrészt, az objektív mérhetőség közelebb visz bennünket a minőségbiztosításhoz.

A tavalyi színházi évadban a Káva Kulturális Műhelynek lehetősége nyílt arra, hogy József és testvérei című színházi nevelési foglalkozás hatékonyságát pszichológiai hatásvizsgálattal mérje²¹. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a színházi nevelési foglalkozás hatására változnak-e, illetve mennyiben változnak a foglalkozáson részt vevő gyerekek demokratikus attitűdjei. Egyszerűbben: „demokratikusabbá” tesz-e, valóban a demokráciára nevel-e a színházi nevelés. Vizsgálatunkban 27 budapesti és Pest megyei általános iskolai ötödik osztály vett részt.

Beszámolóinkban igyekeztünk közérthetően, minél kevesebb szakszó használatával bemutatni a vizsgálatot, de nem kerülhettük el, hogy a pszichometria és a matematikai statisztika néhány legfontosabb alap kifejezését bevezessük. Minden közérthetőségi törekvésünk ellenére bőven maradhatnak az olvasóban kérdések. A szerzők köszönettel veszik e-mail címeikre a véleményeket és kritikákat, illetve igyekeznek minden felmerülő kérdést megválaszolni.

A József és testvérei c. színházi nevelési foglalkozás

A József és testvérei 10-12 éveseknek készült, témája a féltékenység és az abból fakadó agresszió. A foglalkozás részeként bemutatott előadás alapja a bibliai József-történet. Ez a színpadi mű elsősorban a testvérek közötti kapcsolatokat, konfliktusokat boncolgatja. Központi kérdései: hogyan jutnak el József testvérei addig a pontig, hogy bedobják őt a kútba, majd József – kormányzóvá válása után – hogyan képes megbocsátani nekik.

A darab után a gyerekek a mai világba átültetett történetekkel dolgoznak, ahol lehetőségük van megvizsgálni mindkét fél (az üldöző és az üldözött) érzéseit. Az ilyen jellegű drámajáték „immunizáló oltásként” hat azáltal, hogy lehetőséget biztosít a gyerekek számára, hogy megnézzék egy megoldásmód lehetséges következményeit. Mindezt azonban nem éles helyzetben, hanem a játék kereteit megtartva. A drámatanárok hisznek abban, ha a jövőben a gyerekek hasonló helyzetbe kerülnek, más módon fogják kezelni a problémát, ugyanis „élményszinten” tudják, hogy mivel járhat egy agresszív megoldásmód. Biztosak abban, hogy foglalkozás ilyen módon hozzájárul az agresszív magatartás csökkentéséhez.

Elméleti alapvetés: drámapedagógia és demokrácia

A József és testvérei üzenete könnyen megfogalmazható. A konkrét színházi nevelési foglalkozás hatásán túl a módszer hatékonyságát is vizsgálni szerettük volna. Feladatunk az volt, hogy ezt az intuitív pedagógiai hatásmechanizmust átfordítsuk olyan pszichológiai fogalmakba, melyeket kvantitatív mérőeszközzel²² tudunk vizsgálni.

Első lépésben egy olyan elméleti modellt szerkesztettünk, mely egészesen strukturális keretbe próbálja összefogni azokat a lelki mechanizmusokat, melyek befolyásolhatják a viselkedés demokratikusságának mértékét. A modell összeállítása során a pszichológiai szakirodalomból ismert eredmények és elméletek (pl. az erkölessi és kognitív fejlődés elméletei, a dramatizálás „mintha-élményében” rejlő személyiségformáló lehetőségek stb.) mellett kiinduló alapnak tekintettük, hogy a drámapedagógusok hogyan definiálják a színházi nevelésben rejlő pedagógiai és nevelési lehetőségeket. Marunák Ferenc²³ szerint a drámajáték két ponton személyiségérlelő/fejlesztő hatású a gyermekek számára. Először is elősegíti a gyermekek problémamegoldó képességének és kreativitásának, valamint kommunikációs képességeinek a fejlődését, másodsorban megkönnyíti a gyermekek közösségbe illeszkedését, társadalmivá válását. E fejlődés pszichológiai alapja, hogy a gyermek önismerethez és emberismerethez jut a dramatizálás által, illetve kialakít magában egy koncentrált és megtervezett, de mégis rugalmas, a helyzethez alkalmazkodó munkamódot, melynek hatására

²¹ A hatásvizsgálat Levi Strauss Alapítvány támogatásának jóvoltából jöhetett létre, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

²² Kvantitatív mérőeszköz: ami objektíven, azaz számszerűen mér. A legjobb példa erre a mérőszalag: rögzített mértékegységekkel, a világ minden pontján, minden ember kezében ugyanúgy mér. Amikor a pszichológia kvantitatív mérőeszközöket alkot, a célja az, hogy olyan „mérőszalagokat” készítsen, amelyek érzelmi vagy gondolkodásbeli különbségeket mérnek. (Természetesen nem lehet pszichológiai jelenségeket olyan pontosan mérni, mint a testmagasságot. Ezek az eszközök pontosságukban soha nem érik el a vonalzó szintjét.)

²³ Marunák, F: i. m.

nemcsak értelmi képessége, de érzelmi élete, értékvilága is gazdagodik, személyisége nyitottá, kiegyensúlyozottá, derűssé válik.

Gavin Bolton a tanítási drámát (DIE) és a színházi nevelést (TIE) összehasonlító írásában²⁴ kifejti, hogy szerinte a gyermek számára a szerepek megjelenítése nagy autonómiát ad, mert ilyenkor egy személyben a folyamat létrehozója és befolyásolója, valamint a szabályok megalkotója is. Ha azonban játékába egy második gyermek is bekapcsolódik, akkor (egyéni szabadságukat korlátozva) konszenzust kell kialakítani a szabályokat illetően, mert ennek hiányában megszakad a játék. A létrejövő élmény tehát a szabad alkotásnak és az önkorlátozásnak az egyensúlyából keletkezik. Az autonómia korlátozása azonban nemcsak abból fakadhat, ha a gyerekek csoportban játszanak, hanem abból is, hogy a tanár kereteket szab a játéknak. A tanár jelenléte a mű megszületése során folyamatos egyensúlyi helyzet megteremtését igényli, mert „(...) ha a játék csak a gyerekek céljait szolgálja, a tanár akár ki is maradhatott volna belőle. Ha azonban ő erőlteti a tanulókra saját elgondolásait, és saját céljaiért feláldozza az övéket, akkor kizárólag ő fog élményhez jutni.” Ezen egyensúly megteremtésének alapja, hogy a tanár és a tanulók a jelentés más és más szintjein gondolkodnak: a tanár a fiktív cselekvés szintjén csatlakozik a gyerekekhez, pszichológiai vagy oktatási szinten azonban „megelőzi” őket. Az ő közreműködésével létrejövő dráma a tanár és a tanulók (mint az élmény létrehozói) közti partneri viszonyt igényli: a tanárnak saját céljait „be kell csomagolnia” a tanulók elképzeléseibe²⁵. Az együttműködés során létrejövő kontextus (a „darab”) mellett a beleélés során a szereplők felhasználják azt az univerzális tudást (és persze az ehhez kapcsolódó érzéseket), melyet korábbi életükben az adott kontextussal (például: „szegénynek lenni”, „kiközösítettnek lenni” stb.) kapcsolatban megszereztek. Ehhez kapcsolódik egy harmadik élményréteg: a saját személyes és objektív tapasztalatok („amikor engem első osztályban a Pistiek bandája nem vett be a soraiba”). A drámajáték tehát számos olyan élményszintű felhangot szólaltat meg az „átélőben”, melyek függenek is a kontextustól, de egyidejűleg függetlenek is attól. A színházi nevelési foglalkozáson részt vevő gyerekekre tehát több dolog is hat:

1. a darab konkrét témája (a (testvér)féltékenység nyomán keletkező agresszív indulatok meg- és kiélése, majd az indulatvezérelt cselekvés nyomán keletkező büntudat megélése, kompenzálása),
2. a szerepjátás konszenzusteremtése (az autonómia-önkorlátozás egyensúlyának megteremtése),
3. a dramatizálás működésmódja (a mintha-élményen keresztül egyszerre megtapasztalni egy helyzet kognitív, érzelmi és cselekvéses vetületét).

A gyerekek tehát mind a dramatizálás folyamatában, mind a konkrét téma mentén élményszerűen átélnek és gyakorolják a demokratikus viselkedésmódokat.

Elméleti modell

A hétköznapi demokratikus viselkedéshez mind lelki, mind társas készségekre szükség van. A fentiek figyelembevételével és a nemzetközi fejlődéslélektani szakirodalom alapján összeállítottunk egy modellt, amely öt különböző elem egymásra épülésében határozza meg a demokratikus viselkedést. Ezek az elemek egymásból következnek és viselkedési rendszerré állnak össze, továbbá a társas kooperáció (a demokrácia szociálpszichológiai kiindulópontja) alapjául szolgálnak. Ha az egyik elem nem teljesül, az összes többi ráépülő elem sem tud teljesülni.

Az egyes elemeket a *demokratikus viselkedés dimenzióinak* (továbbiakban: *dimenziók*), az öt elem együttes hatását *demokratikus viselkedési spirálnak* neveztük el. A dimenziók sorrendben a következők:

- I. **Szólásszabadság.** Az egyén tudatában van annak, hogy jogában áll véleményt nyilvánítani. Társas feltétele a vélemény szabad, szankcióktól mentes megfogalmazásának a lehetősége, vagyis a szólásszabadság *konszenzusra* épül. A dimenzió másik végpontja, ha az egyén passzív marad és nem lép be a kommunikációs folyamatba. (Ennek oka az is lehet, hogy a társas feltétel nem adott, vagyis nem alakult ki a közösségen belül a szólásszabadság konszenzusa.)
- II. **Önkifejezés.** Az a döntési folyamat, illetve az azt meghatározó lelki környezet, melynek talaján a személy a kommunikációban ki is fejezi a véleményét. A dimenzió másik végpontja, ha a személy passzív marad.
- III. **Indulatkezelés.** Amennyiben a személy belépett a kommunikációba, fontossá válik belső pszichodinamikája: alapvető kérdés, hogy indulatai kezelésekor tud-e függetlennedni saját nézeteitől, empátiásan be

²⁴ Bolton, G: Az oktatási dráma és a TIE összehasonlítása, DPM 1993/1.

²⁵ E kiscsoportos vezetés alapfilozófiája leginkább Piaget klinikai módszerére hasonlít, azaz nem adja a gyerekek kezébe a kész megoldást, hanem tereli őket a kritikus kérdés felé.

tudja-e fogadni a társak szempontjait és kezelni tudja-e frusztrációját. A dimenzió negatív végpontja, ha az illető frusztráció generálta agresszív késztetéseit nem tudja kezelni, illetve ha egocentrikus a szándék-rendszere.

IV. Kommunikáció. Eddig az egyéni feltételeket vettük sorra, ezen a ponton az egyén interakcióba lép társaival. A konfrontációkat elbíró kommunikáció alapja, ha mindenkit egyenlő félként kezelek, és ragaszkodom ahhoz, hogy velem is így bánjanak. Ennek ellentéte, ha önkényesen, felsőbbrendűen kommunikálok, és a partnereimet behódolásra próbálom kényszeríteni, vagy én magam hódolok be.

V. Konszenzus. Ha létrejött egy olyan egyenlő kommunikációs folyamat, melynek talaján konszenzus hozható létre, akkor a csoport létrehozhatja azokat a demokratikus és mindenki számára elfogadható normákat, melyeket aztán tagjainak el kell fogadnia, és be kell tartania. A konszenzus egészen addig tartható, amíg valaki azt meg nem szegi. Ez beindíthat egy újabb kommunikációs spirált (szólásszabadság talaján önkifejezés stb.) vagy a csoport széteséséhez vezet. Vegyük észre a modellben a spirális elvet: konszenzus szükséges ahhoz, hogy legyen szólásszabadság.

Elméleti keretünk tehát folyamatként fogja fel a demokratikus viselkedést, melynek fontos meghatározói mind a társas, mind a pszichés elemek, és ezek dinamikája tartja életben a „demokratikus kommunikációt”.

Vizsgálatunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy a demokratikus viselkedés dimenzióiban milyen változásokat tudunk kimutatni a József és testvérei c. foglalkozáson való részvétel hatására.

Módszer

Vizsgálati személyek

A vizsgálatban 27 ötödikes osztály vett részt. Az osztályok a Marczibányi Téri Művelődési Központ, az Angyalföldi Gyermek- és Ifjúsági Ház, illetve a csepeli Nagy Imre Általános Művelődési Központ szervezésében vettek részt a Káva Kulturális Műhely József és testvérei c. foglalkozásán.

A kísérleti programban összesen 30 osztály látogatott el a programra, ebből azonban 3 osztály különböző okokból (pl. mert határon túlról érkeztek) kimaradt a hatásvizsgálatból. A kérdőív pontosítására tervezett elővizsgálatban 3 osztály vett részt, így a tényleges elemzésbe 24 osztály adatait tudtuk bevonni. Összesen 399 gyerek vett részt a vizsgálatban.

Vizsgálati eszköz

A szakirodalom áttekintése után úgy tűnt, hogy ez idáig nem készült még olyan kvantitatív vizsgálat, mely a miénkhez hasonló célkitűzéssel élt volna, így a munkát azzal kezdtük, hogy egy 25 kérdésből álló attitűd-skálát szerkesztettünk. Véleményünk szerint egy színházi nevelési foglalkozás leginkább azokra a vélekedésekre van hatással, amit a pszichológia *attitűd*nek hív. Az attitűd az *értékek*nél kevésbé tartós hiedelem (tehát könnyebben változtatható, mint a személy értékrendszere), és rendelkezik mind kognitív, mind érzelmi, mind pedig viselkedéses összetevővel²⁶.

A kérdőív a fenti „szólásszabadság – önkifejezés – indulatkezelés – kommunikáció – konszenzus” keretben kínált fel társas konfliktushelyzeteket. A kérdőív öt darab, egyenként öt kérdésből álló táblázatot tartalmazott. A táblázat fejlécében egy befejezetlen történet volt, melyhez a táblázat további soraiban egy-egy megoldásmód volt olvasható. A szituáció tehát az egyes befejezésekkel párosítva nyert értelmet, s a gyerekek a megoldásmódokkal való egyetértésüket vagy egyet nem értésüket ötfokú Likert-skálán²⁷ jelezték.

Összesen öt különböző konfliktushelyzetet fogalmaztunk meg, és mindegyiknél öt lehetséges megoldásmódot. Olyan helyzeteket kerestünk, melyek ötödikes gyerekek életében hétköznapiak számítanak. Mind egyik konfliktushelyzet a demokratikus viselkedés spirál más-más dimenzióját „támadta”: az első helyzetben olyan szituációt vázoltunk, ahol egy kortárs nem vesz tudomást a szólásszabadság jogáról, a második helyzetben olyat, amit önkifejezéssel lehet megoldani, és így tovább. A megoldásmódok is a demokratikus

²⁶ Az attitűd három összetevőből áll: 1. érzelmi elem: érzelmi viszonyulás az adott tárgyhöz, 2. viselkedéses elem: ahogyan ezek az érzelmek a személy viselkedését befolyásolják, 3. kognitív elem: amilyen értelmezésekkel él a személy saját érzelmeit és viselkedését illetően.

²⁷ Likert-skála: olyan attitűdmérő eljárás, mely egy állítással kapcsolatban az egyetértés mértékét jelölő rögzített válaszalternatívákat kínál a személynek (pl.: 5 = nagyon egyetért, 4 = egyetért, 3 = bizonytalan, 2 = nem ért egyet, 1 = nagyon nem ért egyet). Ha ugyanarra az attitűdre több kérdés kérdez rá (az egy attitűdre rákérdező valamennyi kérdést hívjuk együttesen *skálának*), a válaszok átlagolásából képet kaphatunk arról, hogy az egyén miként vélekedik a vizsgált dolgról. Ezáltal válik egy szubjektív attitűd objektíven mérhetővé. Ez persze nem lesz annyira precíz mérőeszköz, mint a mérőszalag, hiszen egy ilyen skála csak *nagyságrendi* különbségeket fog tudni megmutatni. Az ilyen skálákat a pszichometriában *ordinális skálának* nevezzük, és külön statisztikai eljárásokat dolgoztak ki ezekre.

viselkedési spirál logikáját követték: arra próbáltunk minden egyes helyzetben rákérdezni, hogy a gyerekek mennyire használják a szólásszabadság, önkifejezés, indulatkezelés, kommunikáció és konszenzus eszközeit. A következő példával ez mindjárt világosabbá válik.

A második táblázat fejlécében például az alábbi alapszituáció állt: „Ha el kell dönteni, hogy a sikeres március 15-i műsor után az osztály jutalomból moziba, cirkuszbba, vidámparkba vagy színházba menjen, akkor...”. Ez az alapszituáció az *önkifejezés* dimenziót dolgozza fel. Ehhez a szituációhoz írtunk ötféle befejezést, melyek szintén a modellnek megfelelő megoldásmódokat kínálnak. (Az idézetek mögött zárójelben jelöljük azt a dimenziót, amire a válasz rákérdez):

- I. „...jobb, ha megkérjük a tanárt, hogy döntsön helyettünk, hisz úgysem tudnánk megegyezésre jutni.” (*Szólásszabadság* dimenzió.)
- II. „...mindenkinek meg kell hallgatni a véleményét.” (*Önkifejezés* dimenzió.)
- III. „...győzzön az erősebb: aki túl tudja kiabálni a többieket, az dönti el, hogy az osztály hova megy.” (*Indulatkezelés* dimenzió.)
- IV. „...döntse el az, aki a legjobban tanul. Ő biztosan nagyon okos, ezért érdemes adni a véleményére.” (*Kommunikáció* dimenzió.)
- V. „...mindenki szavazzon, és oda mennek, ahova a többség kívánja.” (*Konszenzus* dimenzió.)

A gyerekek *nem* ebből az öt befejezésből választottak egyet, hanem mind az öt befejezésnél meg kellett jelölniük egyetértésük fokát (Egyáltalán nem értek egyet; Nem értek egyet; Bizonytalan vagyok; Egyetértek; Teljesen egyetértek).

Összefoglalva: a 25 kérdés 5x5 skálából jött össze. Öt konfliktushelyzetben öt különféle megoldásmódot javasoltunk, és a gyerekeknek minden esetben jelezniük kellett egyetértésük fokát. Így mind az öt dimenzióra egy-egy kérdés kérdezett rá az egyes konfliktushelyzetekben.

Eljárás

A kérdőívet első alkalommal röviddel a darabot megelőzően mutattuk be az osztálynak, osztályfőnöki óra keretében. A kérdőívet egyikünk (N. V.) személyesen prezentálta. Elmagyaráztuk a gyerekeknek, hogy a táblázat fejlécéhez kell hozzáolvasniuk a történet-befejezéseket, majd egyetértésük mértékét jelölniük. Elmondtuk, hogy ez nem hagyományos iskolai feladat, így nincs egyetlen helyes megoldás, a véleményeiket kell kifejezniük, azaz mindenkinek személy szerint a saját megoldása a helyes. Ezt követően (természetesen az ő nyelvükön) elmondtuk, hogy ez egy kvantitatív vizsgálat, tehát válaszaik nem egyenként számítanak, hanem az ő korosztályukról általában nyerünk egy összképet. Biztosítottuk őket arról, hogy kérdőíveiket bizalmasan kezeljük, azokat tanárok nem fogják látni, és az adatokat kizárólag vizsgálati célra használjuk fel.

A darabot követő utóvizsgálatban újra felvettük a kérdőívet, felhívva a gyerekek figyelmét, hogy az aktuális érzéseiknek megfelelően dolgozzanak. Az utóvizsgálatot igyekeztünk úgy időzíteni, hogy a darabot feldolgozó osztályfőnöki órát követően (ez a program része) mérjük meg a gyerekek aktuális attitűdjeit.

Az itt alkalmazott eljárás ún. önkontrollos vizsgálat, melynek lényege, hogy minden egyént saját magához képest vizsgáltunk, vagyis a foglalkozás előtti és utáni válaszokat hasonlítottuk össze. Az alábbi eredmények az egyéni változások összesítései.

Eredmények

Az elemzéseket olyan eljárásokkal kezdtük, amelyek megvizsgálják, hogy a kérdőív mennyire egységes és megbízható. (Előfordulhat például, hogy a kérdések szerkesztése során bekerül a kérdőívbe olyan kérdés is, ami „rosszul mér”, vagyis nem arra az attitűdre kérdez rá, mint a többi. Az ilyen kérdés torzíthatja a végső eredményt is. Vannak olyan eljárások, amelyek segítségével az elhibázott kérdéseket ki lehet szűrni, ezáltal hitelesebb eredményt kapunk.)

Az adatok feldolgozását az ún. Friedmann-próbával végeztük. Ez egy matematikai statisztikai eljárás, ami azt mutatja meg, hogy a vizsgált hatás (jelen esetben a József és testvérei c. színházi nevelési foglalkozás) milyen mértékben van befolyással bizonyos változókra (jelen esetben az öt mért demokratikus attitűdre). Két adat lehet a számunkra érdekes: egyrészt az, hogy a foglalkozás *mekkora változást* idézett elő (ezt a foglalkozás előtti és utáni átlagok összehasonlításából tudhatjuk meg), másrészt az, hogy ez az eredmény

mennyire biztosan tulajdonítható a foglalkozásnak (a változást számos más dolog is előidézhette, pl. a média vagy az iskola). Ezt a szignifikanciaszint²⁸ mutatja meg nekünk.

Az adatok statisztikai feldolgozását követően az alábbi eredményeket kaptuk:

Dimenzió	Átlag pontszám elővizsgálat	Átlag pontszám utóvizsgálat	Szignifikanciaszint
Szólásszabadság dimenzió	3,42	3,58	p=0,000 (0%)
Önkifejezés dimenzió	3,51	3,66	p=0,000 (0%)
Indulatkezelés dimenzió	3,82	3,65	p=0,000 (0%)
Kommunikáció dimenzió	4,23	4,27	p=0,027 (2,7%)
Konszenzus dimenzió	3,66	3,66	p=0,640 (64%)

Ez a táblázat a „lelke” egy ilyen vizsgálatnak. Ha az olvasó érteni szeretné, mi lett a vizsgálat eredménye, ezt a táblázatot kell megértenie.

Amint látjuk, az első három dimenzió esetében (szólásszabadság, önkifejezés, indulatkezelés) annyira alacsony a véletlen esélye, hogy azt a statisztikai elemző program már ki sem mutatja. Ilyen erős szignifikanciaszint a pszichológiai vizsgálatok során nagyon ritka, és hihetetlenül erős hatásról árulkodik. Ez azt jelenti, hogy nagyon erős és nagyon biztos hatása van a József és testvérei foglalkozásnak.

Ugyanakkor az elért változás *mértéke* nem nagy. Ha összehasonlítjuk az elő- és utóvizsgálatban elért átlagpontszámokat, néhány tizedesjegynyi változást találunk. Vagyis egy nagyon erős és stabil, de kis léptékű változásról kell beszélnünk. Vegyük észre, hogy az indulatkezelés dimenzióban csökkentek az értékek.

A Kommunikáció dimenzióban a véletlen esélye 2,7 %, ez még mindig annyira alacsony érték –, egy ilyen eredményt a pszichológia elfogad. A változás mértéke itt sem nagy léptékű.

A Konszenzus dimenzióban a szignifikanciaszint már túl magas ahhoz, hogy itt bármilyen hatásról beszélni tudjunk. Ha az átlagokat összehasonlítjuk, meg is magyarázza ezt: nem találtunk semmilyen változást.

Elemzés

A legfontosabb megállapítás, hogy a vizsgálat tudományosan is kimutatta, amit már régóta sejtene a színházi nevelés szakemberei: a színházi nevelési foglalkozás stabil és erős hatással van a programban részt vevő gyerekekre, változik a szólásszabadsághoz, az önkifejezéshez, az indulatkezeléshez (magyarázatot ld. alább) és a kommunikációhoz való viszonyuk. Ez a változás azonban csak kis léptékű, hiszen három óra alatt ennyit (kis változásokat) lehet csak elérni. Talán éppen az lett volna meglepő, ha ilyen mélyen gyökerező attitűdökben nagymértékű változást tapasztalunk egyetlen három órás foglalkozás hatására.

Ha azonban továbbgondoljuk mindazt, ami ebből következik, nagyon erős bizonyossághoz jutunk, ami a módszer mellett szól. Ha egyetlen három órás foglalkozás képes ilyen mértékű, számokban mérhető eredmények előidézésére, mi lenne akkor, ha ezeknek a gyerekeknek lehetőségük nyílna évente többször is részt venni ilyen foglalkozáson? Lehet, hogy egy év leforgása alatt sikerülne jelentős változást elérni attitűdjeikben?

Az eredmények biztatóak és továbbgondolkodásra serkentenek. Talán kísérleti jelleggel egyszer érdemes lenne megnézni, hogyan hat egy osztályra egy évnyi tanítási dráma, vagy milyen hatása lenne annak, ha egy osztály egy éven belül több színházi nevelési foglalkozáson is részt vehetne. Az eredmények jelentősége túlmutat a szűk szakmai közösségen: ha felmérés bizonyítja a módszer hatékonyságát, ez akár oktatáspolitikai kérdéseket is befolyásolhat.

Két dolgot érdemes még végiggondolnunk. A vizsgálat kimutatta, hogy a gyerekek a foglalkozás hatására szabadabban fejeznek ki indulatokat, melyek akár agresszív vagy egocentrikus színezetűek is lehetnek. Ez a jelenség rávilágít arra, hogy a demokráciára nevelés nem egy magától értetődő, képletszerű dolog: a foglalkozáson részt vevő ötödik osztályos (azaz a 10-12 éves) gyerekek egyre szívesebben lépnek kommu-

²⁸ Minél szignifikánsabb egy eredmény, annál kisebb az esély arra, hogy a változást nem az általunk vizsgált hatás, hanem a véletlen okozta. 1%-os szignifikanciaszintnél biztosra vehetjük, hogy 99%-os valószínűséggel a vizsgált hatás áll a változások háttérben, és csak 1% esély van a véletlenre (ezért hívják ezeket az eljárásokat matematikai *statisztikának*). A pszichológia tudománya 5%-os szignifikanciaszinttől fogad el eredményeket, ennél magasabb szignifikanciaszintnél már túl nagy a véletlen esélye, ezért ezek az eredmények nem vehetőek komolyan. A statisztikai elemző programok az első tizedes jegyig számolnak szignifikanciát. Mint azt látni fogjuk, esetünkben előfordul 0.0%-os szignifikanciaszint is, ami azt jelenti, hogy annak az esélye, hogy a változást a foglalkozás okozta, gyakorlatilag majdnem 100 %.

nikációs folyamatba, ahol átmenetileg talán indulatosabbak és önzőbbek lehetnek. Semelyik nevelő nem kívánja magának, hogy tanítványai „rosszabbak legyenek, mint voltak”. Ugyanakkor ennek az életkornak a kognitív, morális és pszichoszociális érettségi szintjén az számít eredménynek, ha a gyerekek szívesebben megnyilvánulnak. Így a nevelőnek arra nyílik lehetősége, hogy az indulatokon keresztül bepillantást nyerjen a gyerekek normaalakulási folyamatába, és így a szociálpozitív, demokratikus normák kiépítését segítse elő. (A normákhoz való viszonyunkat ugyanis nagyban meghatározza, hogyan tudunk együtt élni indulatainkkal, hogyan kezeljük azokat. Az indulatkezelésnek pedig előfeltétele, hogy a tudat és a viselkedés homlokterében legyenek, nem pedig elfojtva, a tudattalanban. Ez nyilván nagyon összetett, a személyiségszerződés egészét érintő folyamat, melynek fejlesztéséhez, gyakorlásához – eredményeink tükrében – a színházi nevelés is hozzájárulhat.)

Fontos kérdés az is, hogy miért nem kaptunk szignifikáns eredményt a konszenzus dimenzióban. Több lehetőség van:

1. Valóban nincs hatással a József és testvérei c. foglalkozás a konszenzusra.
2. Lehetséges, hogy a mérőeszköz, az elmélet vagy esetleg mindkettő módosításra szorul.
3. Ennek a korosztálynak a kognitív, morális, érzelmi és pszichoszociális érettségi szintjén nem mér jól az eszközünk. Vagyis: nincsenek még abban a korban, amikor felfognák és alkalmazni tudják a konszenzus fogalmát. Ennek eldöntése további vizsgálatokra vár.

Összefoglalás

Adataink alapján vizsgálatunk kiinduló célkitűzéseit részben látjuk igazoltnak. Elméleti modellünk első négy eleme bizonyult annyira megalapozottnak, hogy a különbségek mérését biztosan lehetővé tette. Eredményeink tükrében a József és testvérei c. színházi nevelési foglalkozás hatására a gyerekek szabadabbnak érzik a társas teret, ahol szívesebben nyilvánítják ki véleményeiket, (adott esetben negatív) indulataikat is bátrabban kifejezik, ugyanakkor törekednek az egyenrangú kommunikációra.

A konszenzus dimenzió ezen a korcsoporton nem hozta meg a hozzá fűzött reményeket. Lehetséges, hogy idősebb, serdülő korosztály jobban értené ezeket a situációkat, de előfordulhat, hogy más pszichológiai vizsgálóeljárások vezetnek kimutatható különbségekhez.

Eredményeink alapján mindenképpen érdemesnek látjuk e vizsgálati vonulat további kibontását. Bízunk abban, hogy ez az ismertető ösztönzőként hat, és több ponton is elindul a módszer hatékonyságának szisztematikus, mérésekre alapozott elemzése.

Zárszóként ismét szeretnénk hangsúlyozni a vizsgálat legfontosabb tanulságát. Vizsgálatunk tudományos eszközökkel is kimutatta, amit már régóta sejtene a színházi nevelés szakemberei: a színházi nevelési foglalkozás stabil és erős hatással van a programban részt vevő gyerekekre, ez a változás azonban csak kis léptékű. Ha egy osztálynak lehetősége lenne egy évben több ilyen programon is részt venni, az várhatóan komoly változásokat idézne elő.



Drámapedagógia-történet

Trencsényi László rovata

Janusz Korczak „színháza”

A varsói Öreg Doktor akkor is a XX. századi humanista pedagógia egyik nagy kultúrhőse lett volna, ha – a méltósággal viselt halálhoz való jogról alkotott nézeteit követve – nem kíséri a treblinkai gázkamrába, vállalva a számára önkéntes halált – a rábízott növendékeket, a varsói zsidó árvaház gyerekeit.

1924-ben elsőként emelt szót a gyerekek jogaiért, szeretetelvű, játékelvű pedagógiája a reformpedagógiák közösségi, humanista rendjében helyezi el őt. Megannyi szimulációs elem jellemezte a közösség életét! A választott gyerekbírótság belső drámái – egyébként hallatlanul érzékeny 1000 pontos, a gyerekek keltette törvénykönyvvel, ahol még 600 pont felett is a bizalmon alapuló megbocsátás, a büntetés elmaradása – persze nem a katarzisé! – volt a ceremónia végén az ítélet! Aztán a levelesláda! Ahová írhattak a gyerekek (mint Abigél korszakában hasonló történelmi időkben Szabó Magda regényében) örömeikről, panaszokról,